

*dr Jarosław Klebaniuk*¹

Instytut Psychologii
Uniwersytet Wrocławski

Psychologiczne uwarunkowania postaw studentów ekonomii wobec redystrybucji

Tematem, który rodzi gorące spory nie tylko wśród ekonomistów jest redystrybucja. W trwającym w krajach wysoko rozwiniętych już od wczesnych lat 80. okresie wycofywania się państwa z niektórych zobowiązań wobec obywateli jej skala maleje. Obciążenia podatkowe, zwłaszcza w formie podatków bezpośrednich, uległy bowiem obniżeniu. Na Zachodzie przyczyniły się do tego procesy globalizacji, w tym mobilność kapitału, zwiększenie dostępności tanich rynków pracy, rywalizacja państw o lokowanie biznesów przez korporacje, nasilony lobbing ze strony tych ostatnich oraz osłabienie siły negocjacyjnej związków zawodowych.

Procesy te dostrzegalne są także w Polsce. Po transformacji ustrojowej systematycznie obniżano podatek od przedsiębiorstw: z 40 do 19%, zaś najwyższa stawka podatku od dochodów osobistych spadła z 40 do 26%. Zyskały na tym korporacje oraz najwięcej zarabiający. Jednocześnie wzrost podatku VAT stosunkowo bardziej obciążył budżety ludzi mniej zarabiających, przeznaczających całość dochodów na konsumpcję. Wobec rosnących nierówności dochodowych pytanie o to, czy i które usługi powinny być dostępne powszechnie, niezależnie od zamożności ich odbiorców, staje się szczególnie aktualne. Tradycyjnie obszarami, w których oczekiwana jest aktywność państwa są edukacja i służba zdrowia. O ile organizacja tej pierwszej do poziomu szkoły średniej na ogół nie budzi kontrowersji, to już szkolnictwo wyższe w znaczącym stopniu ma charakter prywatny lub państwowy lecz odpłatny. Ponadto dostęp do atrakcyjnych kierunków nieodpłatnych studiów stacjonarnych zależy od miejsca w rankingu opartym na ocenach maturalnych. Sprawia to, że nierówny kapitał kulturowy i społeczny zamyka drogę do studiowania młodym ludziom ze środowisk uboższych i zaniedbanych. Prawnie zagwarantowany równy dostęp do edukacji wyższej

---

¹ Adres korespondencyjny: Instytut Psychologii, Uniwersytet Wrocławski, ul. Dawida 1, 50-527 Wrocław, tel. 71-3672001, e-mail: j.klebaniuk@psychologia.uni.wroc.pl.

okazuje się więc nie w pełni funkcjonować w praktyce. Redystrybucja wpływów budżetowych w większym stopniu służy więc dzieciom z rodzin inteligentnych i zamożniejszych. Oczywiście likwidacja państwowego finansowania studiów sprawiłaby, że także część dobrze wyedukowanej na poziomie średnim młodzieży nie mogłaby studiować.

Przedmiotem dyskusji jest także sposób finansowania służby zdrowia. W Polsce jej komercjalizacja sprawiła między innymi, że – wobec stosunkowo niskiego poziomu finansowania budżetowego – dostępność wielu usług jest bardzo ograniczona. Narzucenie lekarzom rodzinnym limitów skierowań na badania, których przekroczenie powoduje uszczuplenie ich zarobków, zrodziło sprzeczność między ich interesem ekonomicznym a dobrem pacjentów. Wskazane słabości polskiego systemu opieki zdrowotnej stanowią tylko niektóre z powodów, dla których część jego krytyków, w tym także część lekarzy, jest przychylna jego prywatyzacji. Związany z nią wzrost kosztów leczenia (o zysk prywatnych podmiotów, zwielokrotnione koszty administracji, marketingu, reklamy itp.) odbiłby się niekorzystnie na możliwościach w zakresie opieki zdrowotnej zwłaszcza mniej zamożnej części populacji. Koszt ubezpieczeń zdrowotnych niemal na pewno uległby zwiększeniu. Jak dotąd żaden rząd nie podjął kroków w kierunku prywatyzacji. Jedną z istotnych przesłanek decyzji politycznych wydają się postawy wyborców wobec redystrybucji z przeznaczeniem na opiekę zdrowotną. Badanie uwarunkowań tych postaw, podobnie jak postaw wobec finansowania edukacji wyższej, ma zatem istotne znaczenie dla praktyki społecznej. Głównym celem prezentowanych w tym artykule badań własnych było ustalenie psychologicznych uwarunkowań postaw studentów ekonomii wobec redystrybucji.

PSYCHOLOGICZNE UWARUNKOWANIA POSTAW

Postawę² zdefiniować można jako względnie trwałą tendencję do pozytywnego lub negatywnego wartościowania. Obiektem postaw mogą być zarówno osoby czy przedmioty, jak zdarzenia czy idee. Same postawy przejawiać się mogą w sposób emocjonalny lub zdystansowany, a nawet w formie automatycznych, bezwiednych reakcji. O ile w przypadku konkretnych obiektów wydaje się sensowne rozróżnianie trzech składników: uczuciowo-oceniającego (emocji), poznawczego (przekonań) oraz behawioralnego (zachowań), o tyle w przypadku postaw wobec abstrakcyjnych kategorii, albo gdy postawy są diagnozowane za

---

² Postawa w psychologii jest definiowana w sposób abstrakcyjny, choć oczywiście w badaniach empirycznych mamy do czynienia z postawami wobec czegoś: wobec osoby, kategorii osób, grupy osób, wobec przedmiotów lub ich kategorii, wobec zdarzeń lub ich klas, a także wobec zjawisk, w tym – zjawisk społecznych takich jak nierówności społeczne, czy społeczno-ekonomicznych takich jak redystrybucja.

pomocą wypowiedzi badanych osób, wszystkie te składowe zlewają się i można mówić o jednowymiarowym charakterze postaw [Wojciszke, 2012, s. 200–201].

Uwarunkowania postaw mają bardzo złożony charakter. Istnieją liczne dowody empiryczne zarówno na ich genetyczny charakter (badania nad bliźniętami), jak i na to, że są nabywane w drodze warunkowania, naśladownictwa i bardziej złożonych form społecznego uczenia się. Na postawy może wpłynąć też perswazja (świadome oddziaływanie), postawy przejawiane przez otoczenie społeczne (konformizm) czy własne zachowanie wobec obiektu postawy. Nie wszystkie postawy mają trwały charakter, a mogą się także różnić pod względem siły. Dostępność informacji stanowi jedną z istotnych zmiennych wpływających na aktualnie konstruowaną postawę. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, gdy sama postawa nie jest silna i łatwo poznawczo dostępna, czyli nie można jej wydobyć z pamięci w gotowej postaci [Böhner i Wänke, 2004]. Przekonania o charakterze światopoglądowym są jednak często względnie trwałe, więc i związane z nimi postawy polityczne mają gotową postać i w ograniczonym stopniu zależą od aktualnie dostępnej i przetwarzanej informacji.

Postawy wobec redystrybucji można uznać za jeden ze wskaźników orientacji politycznej na ekonomicznym wymiarze lewica – prawica. Wymiar ten w dojrzałych demokracjach jest skorelowany z wymiarem kulturowym, obejmującym stosunek do takich zagadnień, jak równość płci, aborcja, kara śmierci, rozwody czy homoseksualizm [Boski, 1993]. W Europie Środkowo-Wschodniej te dwa wymiary są jednak nieskorelowane lub wręcz negatywnie skorelowane [Duriez, van Hiel, Kossowska, 2005], co oznacza, że lewicowość na wymiarze ekonomicznym (w tym poparcie dla redystrybucji) niekoniecznie idzie w parze z liberalizmem (lewicowością) obyczajowym. Postępowe poglądy w kwestiach kulturowych nie są więc dobrym predyktorem stosunku do redystrybucji. Ten ostatni może wiązać się z jednej strony z orientacją egalitarną, z drugiej zaś – z emocjami moralnymi.

EGALITARYZM, WINA EGZYSTENCJALNA I OBURZENIE MORALNE

Ludzie różnią się pod względem stopnia, w jakim akceptują i uważają za naturalne nierówności międzygrupowe. Wyraża się to w orientacji na dominację społeczną, a więc w uznawaniu, że jedne grupy powinny być uprzywilejowane, innym zaś – należy się mniej [Sidanius i Pratto, 1999]. Badania pokazały, że różnice te częściowo wynikają z doświadczeń socjalizacyjnych, w tym z pełnionych ról społecznych czy wybranego kierunku studiów [Sidanius, Pratto, van Laar, Levin, 2004], częściowo zaś z aktualnie (sytuacyjnie) zaktywizowanej tożsamości grupowej, czyli poczucia przynależności do grupy o określonym statusie, przy czym porównanie własnej grupy z inną, w którym ta pierwsza ma wyższy status, powoduje czasowe podwyższenie orientacji na dominację spo-

lęczną, zaś przeciwny rezultat porównań wpływa na czasowe jej obniżenie [Lewin, 2004; Klebaniuk, 2009]. Wysoka orientacja na dominację społeczną związana jest z szeregiem uprzedzeń wobec grup mniejszościowych. Towarzyszy jej też postrzeganie świata jako miejsca bezwzględnej rywalizacji, w którym silniejsi wygrywają i aby przetrwać nie można mieć skrupułów. Nie sprzyja to popieraniu rozwiązań, które potencjalnie mogą osłabiać własną pozycję konkurencyjną. W prezentowanych badaniach przewidywano zatem, że wysoka orientacja na dominację społeczną wiązać się będzie z mniejszym poparciem dla redystrybucji.

Akceptacja nierówności międzygrupowych nie byłaby zapewne możliwa, gdyby nie leżało u jej podstaw przekonanie, że pewne grupy są z natury lepsze od innych lub też zasługują na więcej z uwagi na swoje zasługi. Dążenie do postrzegania świata jako sprawiedliwego jest powszechnym motywem [Lerner, 1980], podobnie jak tendencja do usprawiedliwiania systemu społeczno-ekonomicznego, bez względu na to, jak wielkie nierówności on kreuje i utrzymuje [Jost, Banaji, Nosek, 2004]. Badania nad sprawiedliwością społeczną wskazują, że ludzie odczuwają negatywne emocje, gdy napotykają niesprawiedliwą niesprawiedliwość, bez względu na to, czy jest ona dla nich osobiście korzystna czy nie [Boll, Ferring, Filipp, 2005]. Wynika z tego, że bycie uprzywilejowanym w systemie, który postrzegany jest jako niesprawiedliwy, może wywoływać dyskomfort, na przykład poczucie winy.

Człowiek posiada zdolność do odczuwania winy pomimo, że nie zrobił niczego złego. Typowym przykładem tego zjawiska jest „wina ocalałych” (*survivor guilt*), doświadczana przez tych, którzy nie polegli na wojnie czy na skutek klęski żywiołowej [Lifton, 1968]. Jednak samo uświadomienie sobie, że wiedzie się relatywnie dostatnie życie i doświadcza zamożności w porównaniu z innymi, którzy cierpią z powodu ubóstwa czy innego rodzaju osobistego nieszczęścia, może również wywołać poczucie winy. Ten specyficzny rodzaj emocji, w odróżnieniu od tej wywołanej złamaniem jakiegoś standardu osobistego czyli zrobieniem czegoś złego, nazywany jest winą egzystencjalną (*existential guilt*) i może do jego doświadczenia prowadzić uświadomienie sobie niedoli innych ludzi [Hoffman, 1976]. W badaniach amerykańskich więcej winy egzystencjalnej doświadczali ci, którzy w mniejszym stopniu przejawiali orientację na dominację społeczną [Wakslak, Jost, Tyler, Chen, 2007].

Złe położenie innych osób można jednak przypisywać działaniom lub zaniechaniom ze strony osób trzecich. Oburzenie moralne (*moral outrage*), obok winy egzystencjalnej, w badaniach na dużej próbie niemieckiej okazało się być lepszym predykatorem gotowości do działań prospołecznych niż współczucie [Montada i Schneider, 1989].

Wspólne cechy emocji winy i oburzenia stanowią: związek z wartościowaniem moralnym, negatywny charakter i powiązanie raczej z wysiłkiem niż ze zdolnościami. Jedną z różnic polega na tym, że wina skierowana jest do wewnątrz, a oburzenie – na zewnątrz [Weiner, 2012].

Akceptacja nierówności międzygrupowych rozumiana zgodnie z teorią dominacji społecznej [Sidanius i Pratto, 1999] związana jest z doświadczaniem w mniejszym stopniu obydwu prospołecznych emocji: winy egzystencjalnej i oburzenia moralnego, przy czym jedynie ta druga emocja pośredniczyła pomiędzy orientacją na dominację społeczną a poparciem redystrybucji [Wakslak i in., 2007].

CEL BADAŃ I HIPOTEZY

Głównym celem przedstawionych poniżej badań było ustalenie psychologicznych uwarunkowań postaw studentów ekonomii wobec redystrybucji, a w szczególności roli, jaką odgrywa stosunek do nierówności międzygrupowych w rozumieniu teorii dominacji społecznej [Sidanius i Pratto, 1999], a także emocje moralne. Ponadto w zakresie prowadzonych badań znalazło się ustalenie związków pomiędzy subiektywnym statusem społeczno-ekonomicznym studentów ekonomii a postawami wobec redystrybucji, stosunkiem do nierówności międzygrupowych oraz zadowoleniem z życia i poczuciem wpływu na własne życie.

W prezentowanych badaniach przewidywano, że: (1) orientacja na dominację społeczną (SDO) będzie negatywnie skorelowana z poparciem redystrybucji; (2) wina egzystencjalna i (3) oburzenie moralne będą pozytywnie skorelowane z poparciem redystrybucji; (4) subiektywny status społeczno-ekonomiczny będzie pozytywnie korelował z SDO, zaś (5) negatywnie z poparciem redystrybucji; (6) subiektywny status będzie pozytywnie korelował z zadowoleniem z życia i (7) poczuciem wpływu na własne życie.

METODA

Przebadano 286 studentów pierwszego roku ekonomii Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu (186 kobiet, 95 mężczyzn, 5 osób nie podało płci), w wieku od 18 do 27 lat ($M=20,34$; $SD=1,05$). Badania miały miejsce w czasie sesji egzaminacyjnej i zostały przeprowadzone grupowo, w czterech turach.

Osoby badane zostały poinformowane o dobrowolności i anonimowości uczestnictwa w „badaniach przekonań i postaw na tematy społeczne”. Każdy wypełnił zestaw kwestionariuszy, w których znalazły się kolejno: pytania o dane demograficzne, pojedyncze twierdzenia dotyczące subiektywnego statusu, zadowolenia z życia i wpływu na własne życie, a następnie kwestionariusze: orientacji na dominację społeczną, winy egzystencjalnej, oburzenia moralnego i postaw wobec redystrybucji.

Subiektywny status społeczno-ekonomiczny zbadany został za pomocą tzw. drabiny MacArthura [Adler i Ostrove, 1999], gdzie instrukcji „Na samej górze drabiny stoją ci, którzy są najbogatsi, najlepiej wykształceni i pracują w najbar-

dziej szanowanych zawodach. Na samym dole stoją ludzie najubożsi, najgorzej wykształceni i wykonujący najmniej szanowane prace. Im jesteś wyżej na drabini, tym twoja pozycja jest bliższa tym na samym szczycie, im niżej – tym bliższa tym na samym dole” towarzyszy prośba o umieszczenie siebie na tej drabini poprzez zaznaczenie szczebla, na którym badany znajduje się w tym momencie swojego życia.

Zadowolenie z życia badani zaznaczali na skali od 1 „bardzo niezadowolony” do 10 „bardzo zadowolony”, odpowiadając na pytanie: „Biorąc wszystko pod uwagę, jak bardzo jesteś zadowolony ze swojego życia”.

Poczucie wpływu badani zaznaczali na skali od 1 „w ogóle nie mam wpływu” do 10 „mam bardzo duży wpływ”, odpowiadając na pytanie: „Biorąc wszystko pod uwagę, na ile masz wpływ na to, co dzieje się w Twoim życiu”.

Orientację na dominację społeczną (SDO) mierzono za pomocą polskiej wersji [Klebaniuk, 2010, załącznik 4] *Social Dominance Scale* [Sidanius i Pratto, 1999, s. 67], kwestionariusza składającego się z 16 twierdzeń, do których – podobnie jak do twierdzeń kolejnych kwestionariuszy – badani ustosunkowywali się na skali od 1 „zdecydowanie się nie zgadzam” do 6 „zdecydowanie się zgadzam”. Przykładowe twierdzenia to: „Należy zabiegać o większą równość społeczną” (odwrotnie kodowane); „Niektóre grupy ludzi są po prostu mniej wartościowe od innych” (α -Cronbacha = 0,87).

Winę egzystencjalną badano składającym się z 10 twierdzeń kwestionariuszem opracowanym na podstawie *existential-guilt scale* [Hoffman, 1976]. Przykładowe twierdzenia to: „Czuję się nie porządku, gdy uświadamiam sobie, że wiele ludzi na świecie jest w gorszym położeniu niż ja” i „Gryzie mnie sumienie, że mam pewne przywileje, których nie mają inni ludzie” (α -Cronbacha = 0,89).

Oburzenie moralne badano składającym się z 10 twierdzeń kwestionariuszem opracowanym na podstawie *Moral-Outrage Scale* [Montada, Schmitt i Dalbert, 1986] oraz *Deontic Justice Scale* [Beugré, 2012, s. 2173]. Przykładowe twierdzenia to: „Smutno mi, gdy widzę, jak inni ludzie są niesprawiedliwie traktowani” i „Oburza mnie niesprawiedliwe traktowanie ludzi” (α -Cronbacha = 0,89).

Postawę wobec redystrybucji badano składającym się z 12 pozycji kwestionariuszem (α -Cronbacha = 0,81), w którym po 4 twierdzenia dotyczyły: podatków (np. „Osoby o najwyższych dochodach powinny płacić wyższe podatki niż obecnie”, „Stopa podatku powinna rosnąć wraz z wielkością dochodu”, α -Cronbacha = 0,67), edukacji wyższej (np. „Dzieciom z zaniedbanych środowisk powinno się ułatwić dostęp do dobrych szkół wyższych”, „Młodzi ludzie z ubogich rodzin powinni być przyjmowani na studia na preferencyjnych warunkach”, α -Cronbacha = 0,55) i opieki zdrowotnej (np. „Dostęp do leczenia specjalistycznego powinien być jednakowy dla wszystkich i niezależny od dochodów chorego”, „Państwo powinno refundować leki osobom, których nie stać na ich wykupienie”, α -Cronbacha = 0,66).

WYNIKI

Korelacje między zmiennymi, średnie i odchylenia standardowe przedstawiono w tabeli 1 (obliczeń dokonano za pomocą pakietu Statistica 10). Studenci ekonomii przejawiali raczej przychylną postawę wobec redystrybucji (średnie są powyżej wartości środkowej równej 3,5), zwłaszcza w zakresie opieki zdrowotnej; największe różnice postaw spośród trzech badanych obszarów ujawnili odnośnie do podatków. Przewidywania się potwierdziły, gdyż oczekiwane korelacje okazały się istotne statystycznie. W szczególności: (1) orientacja na dominację społeczną ujemnie korelowała z poparciem dla redystrybucji, zarówno ogółem, jak i w poszczególnych obszarach, przy czym najsilniejsza była dla obszaru opieki zdrowotnej, a najsłabsza – dla dziedziny podatków; (2) wina egzystencjalna pozytywnie korelowała z poparciem redystrybucji, najsilniej w obszarze edukacji; (3) oburzenie moralne pozytywnie, choć słabiej niż wina egzystencjalna, korelowało z poparciem dla redystrybucji, przy czym związek okazał się nieistotny statystycznie w przypadku podatków; (4) subiektywny status społeczno-ekonomiczny korelował pozytywnie, choć słabo, z orientacją na dominację społeczną, (5) negatywnie, choć słabo – z poparciem dla redystrybucji, (6) umiarkowanie pozytywnie – z zadowoleniem z własnego życia i (7) z poczuciem wpływu na własne życie.

Tabela 1. Korelacje między zmiennymi, średnie i odchylenia standardowe.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Status	1,000									
2. Zadowolenie	0,385*	1,000								
3. Wpływ	0,284*	0,469*	1,000							
4. SDO	0,167*	0,083	0,133*	1,000						
5. Wina	-0,126	-0,125	-0,169*	-0,405*	1,000					
6. Oburzenie	-0,033	0,021	-0,075	-0,300*	0,394*	1,0000				
7. Podatki	-0,228*	-0,110	-0,177*	-0,248*	0,301*	0,073	1,000			
8. Edukacja	-0,144*	-0,068	-0,054	-0,379*	0,445*	0,266*	0,525*	1,000		
9. Zdrowie	-0,191*	-0,059	-0,059	-0,445*	0,309*	0,259*	0,535*	0,555*	1,000	
10. Redystrybucja	-0,230*	-0,097	-0,123	-0,422*	0,414*	0,228*	0,851*	0,805*	0,836*	1,000
ŚREDNIA	4,860	6,982	7,119	2,980	3,056	4,312	3,943	3,949	4,469	4,123
ODCHYLENIE	1,527	1,731	1,723	0,854	0,969	1,025	1,171	0,923	0,970	0,873

Objaśnienia: Status – subiektywny status społeczno-ekonomiczny, Zadowolenie – zadowolenie z własnego życia, Wpływ – poczucie wpływu na własne życie, SDO – orientacja na dominację społeczną, Wina – wina egzystencjalna, Oburzenie – oburzenie moralne, Podatki – postawa wobec redystrybucji w zakresie podatków, Edukacja – postawa wobec redystrybucji w edukacji, Zdrowie – postawa wobec redystrybucji w zakresie opieki zdrowotnej, Redystrybucja – postawa wobec redystrybucji łącznie we wszystkich trzech obszarach. Korelacje oznaczone gwiazdką (*) są istotne statystycznie przy $p < 0,05$. Wartości średnich i odchyłeń standardowych przedstawiono w formie odzwierciedlającej format odpowiedzi (zakres 1 do 6).

Źródło: opracowanie własne.

W poszukiwaniu uwarunkowań postaw studentów ekonomii wobec redystrybucji przeprowadzono analizy regresji krokowej z postawami wobec redystrybucji jako zmiennymi zależnymi, a pozostałymi zmiennymi psychologicznymi jako potencjalnymi predyktorami. W wyniku tych analiz wyróżniono modele regresji, pozwalające na wyjaśnienie stosunkowo dużej części wariancji zmiennej zależnej. Istotnymi predyktorami postawy wobec redystrybucji okazały się orientacja na dominację społeczną (SDO, $\beta = -0,283$; $p < 0,001$), wina egzystencjalna ($\beta = 0,281$; $p < 0,001$) oraz subiektywny status ($\beta = -0,148$; $p = 0,01$); regresja krokowa postępująca, $R = 0,519$, $R \text{ kw. popr.} = 0,260$, $F(3,233) = 28,649$; $p < 0,001$.

Istotnymi predyktorami postawy wobec redystrybucji w obszarze podatków były wina egzystencjalna ($\beta = -0,231$; $p = 0,01$), subiektywny status ($\beta = -0,140$; $p = 0,03$) i SDO ($\beta = -0,141$; $p = 0,04$), a w modelu znalazły się także poczucie wpływu i oburzenie moralne, ale nie osiągnęły istotności statystycznej; regresja krokowa postępująca, $R = 0,380$, $R \text{ kw. popr.} = 0,126$, $F(5,234) = 7,901$; $p < 0,001$.

Dla postawy wobec redystrybucji w edukacji wyższej istotne okazały się: wina egzystencjalna ($\beta = 0,319$; $p < 0,001$) i SDO ($\beta = -0,216$; $p < 0,001$), a w modelu znalazły się także oburzenie moralne i status, lecz nie osiągnęły istotności statystycznej; regresja krokowa postępująca, $R = 0,500$, $R \text{ kw. popr.} = 0,238$, $F(4,238) = 7,901$; $p < 0,001$.

W przypadku postawy wobec redystrybucji w obszarze opieki zdrowotnej jedynym istotnym predyktorem okazała się SDO ($\beta = -0,348$; $p < 0,001$), a w modelu znalazły się także oburzenie moralne, status i wina egzystencjalna, lecz żadne nie osiągnęło istotności statystycznej; regresja krokowa postępująca, $R = 0,484$, $R \text{ kw. popr.} = 0,222$, $F(4,240) = 18,382$; $p < 0,001$.

Podsumowując, w stosunkowo największym stopniu udało się wyjaśnić postawę wobec redystrybucji traktowaną łącznie, najmniej badane zmienne niezależne pozwalały przewidzieć postawę wobec redystrybucji w zakresie podatków. Jedyną zmienną, która okazała się istotnym predyktorem w każdym przypadku była orientacja na dominację społeczną. We wszystkich przypadkach za wyjątkiem obszaru opieki zdrowotnej była wina egzystencjalna. Dla postawy wobec redystrybucji, a także, redystrybucji w sferze podatków, istotny okazał się także subiektywny status społeczno-ekonomiczny.

DYSKUSJA

Studenci ekonomii wydają się osobami szczególnie kompetentnymi w swojej grupie wiekowej, jeśli chodzi o formułowanie opinii na temat polityki redystrybucyjnej państwa: obciążeń podatkowych różnych grup społecznych, dostępu do finansowanej ze środków publicznych służby zdrowia, ewentualnego stwarzania równych szans w dostępie do wyższego wykształcenia. Wśród posłów Sejmu VII kadencji ekonomiści są liczniejsi niż prawnicy czy politolodzy.

Prezentowane badania mogą dać pewien obraz kształtujących się postaw przyszłych ekonomistów, zapewne także członków elit i osób decyzyjnych. Wiedza na temat uwarunkowania tych postaw w jakiejś mierze pozwoli przewidzieć lub przynajmniej z większym zrozumieniem śledzić ich ewolucję.

Wprawdzie, jak we wszystkich badaniach korelacyjnych, także i w tym model badawczy nie pozwalał wskazać kierunku zależności przyczynowo-skutkowej, jednak przedstawiona wcześniej analiza teoretyczna zależności między zmiennymi oraz wyniki wcześniejszych badań [Wakslak i in., 2007] pozwalają wskazywać ogólniejszą orientację społeczną za jedną z przyczyn bardziej konkretnych przekonań dotyczących redystrybucji. Także emocje prospołeczne stanowią raczej przesłankę do wyrażania postaw odnośnie do polityki w zakresie redystrybucji, aniżeli następstwo przekonań dotyczących postulatów systemowych w zakresie podatków, dostępu do opieki zdrowotnej i edukacji wyższej.

Przedstawione rezultaty pozwalają sformułować wniosek, że studenci w większym stopniu popierający nierówności międzygrupowe, a więc uprzywilejowanie jednych grup, a gorsze traktowanie innych, są mniej skłonni popierać rozwiązania podatkowe polegające na wyższym opodatkowaniu lepiej zarabiających, mniej przychylnie odnoszą się do udostępniania wyższej edukacji na preferencyjnych warunkach młodym ludziom z uboższych czy zaniedbanych środowisk czy pełnego finansowania przez państwo opieki zdrowotnej dla wszystkich. Z kolei subiektywna ocena własnej pozycji w hierarchii społecznej w niewielkim stopniu pozwalała przewidywać stosunek do redystrybucji, zwłaszcza w sferze podatków. Osoby, które wyżej szacowały swój status społeczno-ekonomiczny mniej chętnie opodatkowałyby bogatych, zapewne dlatego, że same w jakimś stopniu zaliczały się lub aspirowały do grupy, w której interesie by to nie leżało.

Interesującym rezultatem jest występowanie w większości kontekstów winy egzystencjalnej jako predyktora przychylności wobec redystrybucji. Poczucie, że jest się niesłusznie uprzywilejowanym okazało się najważniejszym predyktorem poparcia dla większego opodatkowania bogatych i dla preferencyjnego traktowania kandydatów na studia z niższych warstw społecznych. Ogółem, wina egzystencjalna okazała się równie silnym predyktorem ($r = 0,28$), co orientacja na dominację społeczną. Deklarowane emocje doświadczane w obliczu korzystnych porównań własnej sytuacji z cudzą były zatem równie istotne dla gotowości systemowego pomagania, co egalitarne poglądy dotyczące grup społecznych. Wprawdzie wskaźnikiem winy egzystencjalnej były ogólne twierdzenia, niezależne od kontekstu, ale wiadomo z innych badań, że prezentacja krótkich historii osób, które znalazły się w trudnym położeniu życiowym aktywizuje tę emocję [Montada i Schneider, 1989]. Ciekawym kierunkiem przyszłych badań byłoby więc eksperymentalne manipulowanie winą egzystencjalną i sprawdzanie, czy i wtedy tendencja do pomocy ludziom w gorszej sytuacji materialnej ulegnie nasileniu.

Duża rola poczucia winy egzystencjalnej dla postawy wobec redystrybucji może wynikać z polskiej specyfiki kulturowej. W badaniach nad uwarunkowa-

niami postaw wobec redystrybucyjnej polityki edukacyjnej w USA to nie wina egzystencjalna, lecz oburzenie moralne odegrało większą rolę, choć obie te zmienne były mierzone. Ci studenci, którzy nie doświadczali oburzenia, a mieli mniej egalitarne, bardziej prosystemowe, poglądy byli mniej skłonni popierać rozwiązania redystrybucyjne [Wakslak i in., 2007]. Wśród polskich studentów ekonomii oburzenie moralne było wprawdzie (słabo) związane ze stosunkiem do redystrybucji, jednak po uwzględnieniu innych zmiennych przestawało, inaczej niż wina egzystencjalna, odgrywać rolę jako predyktor. Duże znaczenie emocji skierowanych na siebie, niejako do wewnątrz, może być specyfiką kraju, w którym ze względów religijnych poczucie winy jest istotnym zjawiskiem afektywnym. Jednak z drugiej strony warto podkreślić, że poziom przejawianej w badaniu winy egzystencjalnej był niższy niż poziom oburzenia moralnego, więc efekty tej pierwszej emocji nie wiązały się z jej większą powszechnością. Można jedynie pospekulować, że redystrybucja postrzegana jest jako swoiste odkupienie winy, niosące niewielkie koszty ekonomiczne dla jednostki, zważywszy że postrzegany status własny, nieskorelowany z winą, w badanej próbie raczej nie był zbyt wysoki – średnia ulokowała się poniżej wartości środkowej skali.

Prezentowane badania miały istotne ograniczenia. Najbardziej oczywisty jest nielosowy charakter próby i niemożliwość tworzenia nadmiernych generalizacji dotyczących na przykład wszystkich studentów czy nawet studentów ekonomii. Innym ograniczeniem jest prowizoryczny charakter narzędzi. Wprawdzie większość z nich miało wysoką rzetelność, lecz należałoby w przyszłości dopracować skale dotyczące emocji i redystrybucji, zwłaszcza pod kątem ich trafności teoretycznej. Innym jeszcze ograniczeniem była duża liczba niepełnych danych, co widać w wynikach (stopnie swobody odbiegają znacząco od liczebności próby). Może to być rezultatem nieoptymalnego statusu motywacyjnego osób badanych i stresu związanego z nieodległym egzaminem. Być może przeprowadzenie podobnych badań w mniejszych grupach i w bardziej spokojnych warunkach wyeliminuje ten problem.

Na zakończenie warto podkreślić, że tematyka uwarunkowań postaw wobec udzielania pomocy była bardzo popularna 30–40 lat temu. Obecnie zagadnienie uwarunkowań postaw prospołecznych, także na poziomie systemowym, powraca do psychologii. Wynika to z rosnących nierówności społecznych, które nie tylko stwarzają nowe problemy do rozwiązania politykom, lecz stanowią ważny temat dociekań dla ekonomistów i psychologów.

BIBLIOGRAFIA

- Adler N.E., Ostrove J.M., 1999, *Socioeconomic status and health: What we know and what we don't*, "Annals of the New York Academy of Sciences", <http://dx.doi.org/10.1111/j.1749-6632.1999.tb08101.x>.

- Beugré, C.D., 2012, *Development and validation of a deontic justice scale*, "Journal of Applied Social Psychology", nr 9, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1559-1816.2012.00935.x>.
- Boll T., Ferring D., Filipp S.-H., 2005, *Effects of parental differential treatment on relationship quality with siblings and parents: Justice evaluations as mediators*, "Social Justice Research", tom 18, <http://dx.doi.org/10.1007/s11211-005-7367-2>.
- Boski P., 1993, *O dwóch wymiarach lewicy – prawicy na scenie politycznej i w wartościach politycznych polskich wyborców [w:] Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe. Szkice z psychologii politycznej*, red. J. Reykowski, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa.
- Böhner G., Wänke M., 2004, *Postawy i zmiana postaw*, przeł. J. Radzicki, GWP, Gdańsk.
- Duriez B., van Hiel A., Kossowska M., 2005, *Authoritarianism and Social Dominance in Western and Eastern Europe: The Importance of the Sociopolitical Context and of Political Interest and Involvement*. "Political Psychology", t. 26, nr 2, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9221.2005.00419.x>.
- Hoffman M.L., 1976, *Empathy, role-taking, guilt, and development of altruistic motives [w:] Moral development: Current theory and research*, red. T. Lickona, Holt, Rinehart, & Winston, New York.
- Jost J.T., Banaji M.R., Nosek B.A., 2004, *A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo*, "Political Psychology", t. 25, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9221.2004.00402.x>.
- Klebaniuk J., 2009, *Postrzegana pozycja grupy własnej w hierarchii społecznej jako wyznacznik akceptacji nierówności społecznych [w:] Przekonania w życiu jednostek, grup społeczności*, red. A. Cislak, K. Henne, K. Skarżyńska, „Academica”, Warszawa.
- Klebaniuk J., 2010, *Orientacja na dominację społeczną i usprawiedliwianie systemu w kontekście nierówności międzypaństwowych*, „Psychologia Społeczna”, nr 1.
- Lerner M.J., 1980, *The belief in a just world: A fundamental delusion*, Plenum, New York. <http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4899-0448-5>.
- Levin S., 2004, *Perceived group status differences and the effects of gender, ethnicity, and religion on social dominance orientation*, "Political Psychology", t. 25, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9221.2004.00355.x>
- Lifton R., 1968, *Death in life: survivors of Hiroshima*, Random House, New York, http://dx.doi.org/10.5149/9780807882894_lifton.
- Montada L., Schmitt M., Dalbert, C., 1986, *Thinking about justice and dealing with one's own privileges: A study of existential guilt [w:] Justice in social relations*, red. H.W. Bierhoff, R.L. Cohen, J. Greenberg, Plenum Press, New York, <http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4684-5059-0>.
- Montada L., Schneider A., 1989, *Justice And Emotional Reactions to The Disadvantaged*, "Social Justice Research", nr 4, <http://dx.doi.org/10.1007/BF01048081>.
- Sidanius J., Pratto F., 1999, *Social Dominance. An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*, Cambridge University Press, Cambridge, <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9781139175043>.
- Sidanius J., Pratto F., van Laar C., Levin S., 2004, *Social Dominance Theory: Its Agenda and Method*, "Political Psychology", t. 25, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9221.2004.00401.x>.

- Wakslak C.J., Jost J.T., Tyler T.R., Chen E.S., 2007, *Moral Outrage Mediates the Dampening Effect of System Justification on Support for Redistributive Social Policies*, „Psychological Science”, No. 3, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9280.2007.01887.x>.
- Weiner B., 2012, *Emocje moralne, sprawiedliwość i motywacje społeczne*, przeł. Z. Mi-jakowska, Smak Słowa, Warszawa.
- Wojciszke B., 2012, *Psychologia społeczna*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

Streszczenie

Badania kwestionariuszowe studentów ekonomii (N=286) przeprowadzone w czerwcu 2015 roku miały na celu odpowiedź na pytanie o przyczyny różnic w postawach wobec powszechnego dostępu do opieki zdrowotnej i do wyższej edukacji, a także – do polityki podatkowej, która służy wyrównywaniu poziomu życia różnych grup społecznych. Podjęta tematyka wydaje się istotna w kontekście preferencji politycznych przyszłych wyborców i poparcia dla określonych rozwiązań systemowych, zwłaszcza że z badanej grupy w przyszłości mogą wyłonić się osoby stanowiące źródło opinii i tworzące konkretne rozwiązania.

Analiza regresji wykazała, że stosunek do redystrybucji zależy w umiarkowanym stopniu od orientacji na dominację społeczną [SDO, Sidanius i Pratto, 1999], czyli postawy wobec nierówności międzygrupowych oraz doświadczanej winy egzystencjalnej [EG, Hoffman, 1976] wynikającej z przeświadczenia, że jest się niesłusznie uprzywilejowanym. Subiektywny status społeczno-ekonomiczny jedynie w niewielkim stopniu pozwalał przewidywać stosunek do redystrybucji. Inaczej niż w badaniach amerykańskich [Wakslak i in., 2007] nieistotne okazało się oburzenie moralne – negatywne emocje w odpowiedzi na niesprawiedliwe traktowanie innych przez osoby trzecie [Montada i in., 1986].

Jeśli chodzi o poszczególne obszary redystrybucji, to w przypadku polityki podatkowej układ zależności był podobny, przy czym stosunkowo największą rolę odgrywało EG, w przypadku obszaru edukacji wyższej – subiektywny status nie odgrywał rolę, zaś w przypadku ochrony zdrowia – jedynym istotnym predykatorem była SDO. W żadnym z badanych obszarów postawa wobec redystrybucji nie zależała ani od doświadczanego oburzenia moralnego, ani od takich zmiennej, jak ogólne zadowolenie z życia czy poczucie wpływu na własne życie.

Słowa kluczowe: orientacja na dominację społeczną, oburzenie moralne, wina egzystencjalna, redystrybucja, subiektywny status społeczno-ekonomiczny

Psychological Determinants of Economics Students' Attitudes towards Redistribution

Summary

The aim of the economics students' survey (N=286) in June 2015 was to answer the question about the causes of differences in attitudes towards the universal access to medical care, university education, and towards tax policy serving to equalize the living standards of various social groups. The issues seem important as far as political preferences of future voters and their support for certain systemic solutions are concerned, especially as from the studied group future opinion-leaders and decision-makers may emerge at some point in the future.

Regression analysis showed that the attitude towards redistribution depends moderately on the Social Dominance Orientation (SDO, Sidanius & Pratto, 1999), i.e. the attitude towards inter-group inequality and on the existential guilt (EG, Hoffman, 1976) resulting from regarding one's own position as unjustly privileged. Subjective socioeconomic status predicted attitude towards redistribution only to a small degree. Contrary to Wakslak's et al. (2007) findings moral outrage – negative emotions in response to unfair treatment of the others by a third party (Montada et al., 1986) turned out to be insignificant.

As for the particular fields of redistribution, in case of fiscal policy the relations between variables were similar, though EG played relatively most important role, in case of university education subjective status proved insignificant, and in case of health care SDO was the only significant predictor. Neither moral outrage, nor variables such as general life satisfaction or personal influence on their own life, predicted the attitude towards redistribution.

Keywords: social dominance orientation, moral outrage, existential guilt, redistribution, subjective socioeconomic status

JEL: H39, H59, Z18, Z19